

לפשר מיקומו של הציווי על מזבח הזהב בעקבות שיטת הרצי"ה קוק זצ"ל

הרב אריה כץ, מבוא חורון; מכון פועה

ד. הסבר הדברים לאור שיטת הרצי"ה
סיכום

א. פתיחה
ב. הצגת הקושיא - מיקומו של הציווי
ג. תירוץ של הספורנו

א. פתיחה

בגליון כ"ח של "צהר" (עמ' 60-51) התפרסם המאמר "התמודדות עם ביקורת המקרא בשיחות הרצי"ה". הטענה המרכזית של המאמר הייתה, ששיטת הלימוד המיוחדת של פרשיות השבוע בשיחותיו של הרצי"ה קוק, הייתה, בין השאר, מכוונת גם כנגד "ביקורת המקרא". המאמר עסק בעיקר בביסוס טענה זו, תוך כדי הסבר מקוצר של שיטת הרצי"ה קוק, אשר מתמקדת בכללים וממנה פונה אל הפרטים. בסיום המאמר הובאו שתי דוגמאות פרטיות מתוך שיחות הרצי"ה עצמן, אולם נראה שבתחום זה יש עוד מקום רב לעיון. במאמר זה, ברצוני לקחת פרשיה ספציפית, היא פרשיית הציווי על בניית מזבח הזהב (שמות ל, א-י), ובעקבות פרשנותו של ר"ע ספורנו לפרשיה זו להראות איך היא משתלבת היטב בשיטתו הכללית של הרצי"ה זצ"ל בנוגע לתפקידי החומשים¹, וכמענה ל"הסבר" שהוצע על ידי "ביקורת המקרא".

1. ראה מאמרינו הנ"ל וכן בהמשך מאמר זה.

ב. הצגת הקושיא - מיקומו של הציווי

הציווי על בניית המשכן וכליו, המופיע בספר שמות בפרשת תרומה, מסודר באופן כללי בצורה הגיונית: בתחילה כלי המשכן עצמו, החל מהארון והכרובים הנמצאים בקדש הקדשים (שמות, כה, י-כב) ועבור לכלים הנמצאים בתוך הקודש: השולחן (כג-ל) והמנורה (לא-מ). לאחר מכן בניית המשכן עצמו (לו מוקדש פרק כו), ובסוף החצר, כאשר קודם כל הכלי המרכזי שלה - מזבח הנחושת (כז, א-ח), ולאחר מכן פירוט עשיית החצר עצמה (ט-טז). גם העובדה שהציווי על הכיור מופיע בשלב מאוחר יותר, בפרשת כי תשא (ל, יז-כא) אינה מעוררת תמיהה גדולה, שכן תפקידו שונה לגמרי מהכלים האחרים, והוא יותר כלי עזר שנועד להכשיר את הכהנים לעבודה, מאשר כלי אינטגרלי מכלי המשכן.

לעומת הציוויים הללו, מיקומו של הציווי על בניית מזבח הזהב מעורר תמיהה - מדוע הוא מוזכר רק בסוף פרשת תצוה, לאחר הציוויים על בגדי הכהונה (כח, א-מג) ולאחר הציווי על ימי המילואים (פרק כט)?

יתירה מכך - כשאנו משווים את התיאור של מזבח הזהב לתיאור של מזבח הנחושת אנו רואים הבדל בציוויים השונים:

מזבח הנחושת

(א) וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חֲמֹשׁ אַמּוֹת אַרְבֵּי וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת רָחֵב רְבֹועַ יְהִי־הַמִּזְבֵּחַ וְשִׁלֹּשׁ אַמּוֹת קָמְתוֹ:

(ב) וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פְּנֵתָיו מִמָּנֹה תִהְיֶינָה קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת:

(ג) וְעָשִׂיתָ סִירְתָיו לְדָשְׁנוֹ וְיַעֲזִיבוּ וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלָגֹתָיו וּמַחְתֵּתָיו לְכֹל כָּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת:

(ד) וְעָשִׂיתָ לוֹ מִכָּבֵד מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבַּעֲתֵי נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו:

(ה) וְנִתְּתָה אֹתָהּ תַּחַת פְּרָכֵי הַמִּזְבֵּחַ מִלְמָטָה וְהִיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצֵי הַמִּזְבֵּחַ:

(ו) וְעָשִׂיתָ בָּדִים לַמִּזְבֵּחַ בְּדֵי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת:

(ז) וְהוֹבֵא אֶת בְּדָיו בְּטַבַּעֲתֵי וְהָיוּ הַבָּדִים עַל שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּשֵׁאת אֹתוֹ:

(ח) גָּבוֹב לְחַת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הָרָאָה אֶת־ךָ בְּהָר כֹּה יַעֲשֶׂה: ס

מזבח הזהב

(א) וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ:

(ב) אָמָה אָרְכוֹ וְאָמָה רָחְבוֹ רְבֹועַ יְהִי־וְאֲמַתִּים קָמְתוּ מִמָּנֹה קַרְנֹתָיו:

(ג) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת גָּגוֹ וְאֶת קִירְתָיו סָבִיב וְאֶת קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב:

(ד) וְשְׁתֵּי טַבַּעֲתֵי זָהָב תַּעֲשֶׂה לוֹ מִתַּחַת לְזָרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל שְׁנֵי צַדָּיו וְהִיְתָה לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׁאת אֹתוֹ בְּהֵמָה:

(ה) וְעָשִׂיתָ אֶת הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב:

(ו) וְנִתְּתָה אֹתוֹ לְפָנֵי הַפְּרָכֹת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת לְפָנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָעֵדוּת אֲשֶׁר אֹנֵד לָךְ שְׁמָה:

(ז) וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהְרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהִיטִיבוֹ אֶת הַנֶּזֶר יִקְטִירָנָה:

(ח) וּבִהְעֵלַת אֶהְרֹן אֶת הַנֶּזֶר בֵּין הָעַרְבִים יִקְטִירָנָה קְטֹרֶת תָּמִיד לְפָנָי ה' לְדֹרֹתֵיכֶם:

(ט) לֹא תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנִסֵּךְ לֹא תִסְכּוּ עָלָיו:

(י) וְכִפֹּר אֶהְרֹן עַל קַרְנֹתָיו אַחַת בְּשָׁנָה מִדָּם חֲטָאת הַכַּפָּרִים אַחַת בְּשָׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים הוּא לֵה': פ

כפי שאנו רואים, ההתחלה מאוד דומה - תיאור מידות ואבזורים נוספים, כולל הבדים, אך לאחר מכן ישנן בציווי על מזבח הזהב שתי תוספת שלא נמצאות דוגמתן בציווי על מזבח הנחושת - מיקומו של המזבח² ותפקידו - הקטרת הקטורת.

2. תוספת שלא קשה במיוחד להסבירה, מכיוון שמיקום פרשיית מזבח הנחושת מרמז גם על מיקומו הפיזי - לאחר הציווי על בניית המשכן עצמו ושימת הכלים בתוכו וקודם הציווי על בניית החצר, אך במזבח

המוזרות במיקום הפרשייה בולטת עד כדי כך שיש מאנשי "ביקורת המקרא" שהציעו, שמדובר בפרשייה "מושתלת", המרמזת לנו שבמקור מזבח זה לא היה קיים והוא תוספת מאוחרת, ולכן לא נקבעה פרשייה זו ביחד עם שאר הפרשיות של הציווי על בניית המשכן וכליו. מלבד עצם העובדה, שאנו כאנשים מאמינים לא יכולים לקבל קביעה כזו, הרי שטענה כזו צריכה סימוכין נוספים, ואילו בכל שאר המקומות בתורה אנו מוצאים את מזבח הזהב כחלק אינטגרלי של המשכן, ובמקומו הטבעי לאחר השולחן והמנורה וקודם מזבח הנחושת.³

ג. תירוצו של הספורנו

ה"ספורנו" (ל, א) פותח בשאלה מדוע "לא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה"? ועונה מיד: "כי לא היתה הכוונה בו להשכיך האל יתברך בתוכנו כמו שהיה העניין בשאר הכלים, כאמרו 'ושכנתי בתוכם... ואת תבנית כל כליו', גם לא היה עניינו להוריד מראה כבודו בבית כענין מעשה הקרבנות... אבל היה ענין זה במזבח לכבד את האל יתברך אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבוקר והערב ולשחר פניו במנחת קטורת על דרך 'הבו לה' כבוד שמו, שאו מנחה ובאו לפניו'".

ד. הסבר הדברים לאור שיטת הרצי"ה

נראה לבאר את כוונת רבינו הספורנו, שבעוד שכלי המשכן נועדו להביא את השראת השכינה בעם ישראל, מהלך שכיוונו מגיע מלמעלה כלפי מטה, הרי שמזבח הזהב שהוא עבודה טהורה של עם ישראל לה', עניינו הוא מלמטה כלפי מעלה. נכון אמנם שעיקר העבודה במשכן היא עבודת הקרבנות הנעשית מעל המזבח החיצון, וכיוונה הוא גם כן מלמטה כלפי מעלה, אך ספורנו מחדש לנו חידוש גדול, שגם עבודת הקרבנות שנעשית מצידו, עניינה הוא הורדת השכינה באמצעות עבודה זו, וממילא היעוד העיקרי גם של מזבח הנחושת הוא הבאה מלמעלה כלפי מטה. לעומת זאת, להקטרת הקטורת אין שום מטרה כזו, וכל יעודו של מזבח הזהב הוא אך ורק עבודה מלמטה כלפי מעלה. ממילא מובן למה הציווי על בניית מזבח הזהב מובא בסוף רק לאחר כל הציווי על המשכן, כיוון שעניינו של מזבח הזהב מנוגד למהלך הרגיל של המשכן.

3. הוזהב שלא הוזכר כחלק מבניית המשכן יש צורך להגדיר מיקום בפרשייה עצמה. ראה למשל את רשימת סיכום המשכן וכליו בפרשת כי תשא (שמות לא, ז-יא); בנית המשכן בפרשת ויקהל (רשימת הבניה שם, לה, יא-יט, וכן הבניה עצמה בפרק לז); הקמת המשכן בפרשת פקודי (מ, ג-יא); החילוק בפרשיות קרבן החטאת בין "מזבח קטורת הסמים... אשר באוהל מועד" לבין "מזבח העולה אשר פתח אוהל מועד" (ויקרא ד, ז, ועוד שם בפרק); הציון לשני מזבחות במשמרתם של בני קהת (במדבר ג, לא וכן שם, ד, יא-יד) ועוד.

לפשר מיקומו של הציווי על מזבח הזהב בעקבות שיטת הרצ"ה קוק זצ"ל - 73

כאשר נתבונן בשיטתו של הרצ"ה קוק, נראה כיצד מתאימים הדברים לכל המהלך הכללי של ספר שמות מול המהלך הכללי של ספר ויקרא. הרצ"ה קוק הדגיש פעמים רבות, שעניינו של ספר שמות הוא הקדושה המשולשת המגיעה עלינו מהקב"ה, ואשר התבטאה בשלושת המאורעות המשמעותיים של ספר שמות: יציאת מצרים, מתן תורה, והקמת המשכן שעניינה השראת השכינה בקביעות בעם ישראל. לאחר ספר שמות בו מגיעים הדברים מלמעלה כלפי מטה, מגיע תורו של ספר ויקרא, שהוא המשך ישיר לספר שמות, ובו מגיעה עבודת הקרבנות, שהיא מצידינו כלפי הקב"ה, כלומר מלמטה כלפי מעלה. ובלשונו של הרצ"ה עצמו (שיחות הרצ"ה פרשת ויקרא סדרה א עמ' 16):

תורת ד' תמימה, לכן לאחר הסידור השמימי של המקדש שנמצא בספר שמות, בפרשיות ויקרא-צו מתפרטים כל סדרי העבודה מצידינו. מן התורה השמימית נמשכים ארצה סדרי חיים, מכוח החינניות היסודית של התורה, אשר בשמים היא⁴.

לאור הדברים הנ"ל מובנים עוד יותר דבריו של ה"ספורנו", שכן כל כלי המשכן שייכים למהלך הכללי של הציווי על המשכן שמובא בספר שמות, כולם למעט אחד, הוא מזבח הזהב. מצד אחד רצתה התורה להדגיש את העובדה שעניינו של מזבח הזהב מנוגד למהלך הכללי של המשכן, אך מצד שני בסופו של דבר הקב"ה ציווה לבנות גם את מזבח הזהב, וזוהי הסיבה למיקומו של הציווי - מצד אחד במנותק מהציווי על שאר כלי המשכן, אך מצד שני עדיין בתוך תחום פרשיות הציווי על המשכן.

בכך ניתן להסביר גם מדוע בציווי על מזבח הזהב מזכירה התורה גם את תפקידו, ואילו בציווי על מזבח הנחושת לא מוזכר התפקיד, שכן תפקידו השונה של מזבח הזהב מהווה את הסיבה למיקומו של הציווי. אולם יתירה מכך - התפקיד המעשי של מזבח הנחושת, קרי הקרבת הקרבנות, מפורט בהרחבה בספר "ויקרא", שם מקומה של העבודה מלמטה כלפי מעלה כפי שנתבאר לעיל, ואילו עניינו של הציווי עצמו על בניית מזבח הנחושת הוא כמו כל שאר הכלים: השראת השכינה בעם ישראל, שבאה מלמעלה כלפי מטה.

על פי דברים אלו ניתן גם להבין מדוע הכתוב חיכה לא רק לאחר הציוויים על המשכן, אלא גם לאחר הציווי על ימי המילואים, שכן ימי המילואים מהווים הכנה לקראת השראת השכינה במשכן, ואילו עבודת הקטורת אינה קשורה להשראת השכינה.

4. עיין במאמרינו הנ"ל בהערה 11, שם הובאו עוד כ-20 הפניות למקומות בהם הרצ"ה מתייחס לקשר בין ספרי שמות וויקרא ולמיוחד שבכל ספר.

עוד ניתן על פי הדברים הללו, להסביר את מאמר חז"ל על הקטרת הקטורת (יומא כו, א):

"תנא: מעולם לא שנה אדם בה. מאי טעמא? - אמר רבי חנינא: מפני שמעשרת"

(רש"י: לפיכך לא היו מניחין אותו לישנות).

ניתן לומר, שדווקא עבודת הקטורת שעל פי דברי ספורנו שונה משאר העבודות שבמשכן, בכך שאין עניינה הבאת השכינה, אלא היא מעשה נטול כל פנייה חיצונית, שמטרתו אך ורק לכבד את הקב"ה, כשהיא נעשית בכוונה הראויה של עבודה טהורה לה', היא יכולה לגרור אחריה את הבאת העושר.

סיכום

במאמר זה ניסינו להראות איך ניתן באמצעות שיטתו הכללית של הרצי"ה קוק זצ"ל להסביר פרשייה פרטית כלפיה כוונתו חיצונית של "ביקורת המקרא". ר"ע ספורנו חידש לנו שעניינו של מזבח הזהב שונה מעניינם של שאר כלי המשכן, ודברים אלו פותחו והורחבו לאור דברי הרצי"ה קוק, אשר חזר והדגיש פעמים רבות שספרי שמות וויקרא הינם שני פנים של עניין אחד, כאשר ספר שמות מדגיש את הפן של הבאת הדברים מאת הקב"ה כלפי עם ישראל, ואילו ספר ויקרא מדגיש את הפן של עבודת עם ישראל כלפי הקב"ה.

מיקום הציווי על בניית מזבח הזהב, וכן העובדה שהתורה הדגישה בציווי על בנייתו גם כן את תפקידו, מלמד אותנו על כך שמצד אחד כלי זה נבנה עם יתר הכלים בעת הקמת המשכן, אך מצד אחד תפקידו שונה מתפקידי שאר הכלים, והוא שייך במהותו לספר ויקרא. ניסינו לקחת את שיטתו של הרצי"ה, אשר מתמקדת בעיקר בכללים, ולפרוט אותה לתוך פרשייה ספציפית. נראה שכמעשינו בפרשייה זו, ניתן לנסות ולעשות בעוד פרשיות רבות בתורה, ובכך להשלים את דרך הפרשנות המיוחדת הזו.